

Skolebygging i Gjerdrum før sentraliseringen (1958)

Da Tori skole ble tatt i bruk i november 1867 var første fase av skolebyggingen i Gjerdrum fullført. Den første skolen ble bygget og ferdigstilt på Smedstad i 1842, og deretter fulgte Fjeldstadholmen skole i 1863 og Vestby skole i 1864.

Bakteppet for all denne byggingen i 1860 årene var skoleloven fra 1854, som inneholdt ”Forandringer og Tilleg til Lov angaaende Almueskolevæsenet på Landet”, av 14. juli 1827. Den viktigste endringen var et generelt krav til faste skolehus i alle distrikter i Norge. Inntil da hadde vi altså bare en fast skole, i resten av bygda var det fortsatt omgangsskole. For vårt vedkommende var den praktiske konsekvens av lovendringen at det snarest måtte bygges flere skoler.

Men skolebygging blir ikke høyt prioritert de første årene. Det går hele 8 år før den andre skolen bygges på Fjeldstad. Riktignok kjøper kommunen et jordstykke på Ask i 1858, men dette ble solgt igjen 4 år seinere og skolebyggingen utsatt på ubestemt tid. Den kommunale fattigdommen var må ta den vesentlige skylda for utsettelsen, og søknader om offentlig pengestøtte ble heller lunkent mottatt. Inntil videre får vi isteden en ordning med ”rodestuer”, eller ”halvfaste skoler” rundt i kretsene. De tre første kommer på Vesle Ask, Bråte i sørbygda, og Trulsrud i nordbygda.

Hva disse rodestuene var, går tydelig fram av en leiekontrakt fra 1862 mellom kommunen og Hans Hansen Berg: ” Jeg, haver bortleiet min Storstue i Hovedbygningen til Lokale for den Nordre Skolekreds, tillige med Brænde og Renholdelse. Dette forplikter jeg mig til at opholde for Aaret 1863, for de Sum af 25 Spesiedaler”.

I nordbygda hadde man gått tilbake til omgangsskolen etter et par år, og i Vestby krets hadde den fortsatt helt som før. Først fra 1862 blir det helt slutt på omgangsskolen i Gjerdrum.

Foruten Smedstadhaugen faste skole er det nå fire innleide rodestuer i bygda, nemlig på Ask, Bråte, Berg og Vestby. Fra 1858 er bygda blitt inndelt i fire skolekretser og det er også ansatt en fjerde skoleholder.

I 1860 revideres skoleloven igjen. Med denne kommer det flere nye fag, og dessuten skjerpede krav til lærerutdannelse. Det viktigste var likevel det ubetingede kravet om faste skolehus. Det ble ”kroken på døra” for rodestueordningen.

I 1861 utpeker kommunestyret endelig en komite med 6 medlemmer som skal forberede innkjøp av skolejord og tomt for skolehus i de gjenstående tre skolekretsene. I første omgang skjer dette på Fjeldstad og Vestby, der skolene bygges og tas i bruk på nyåret 1863 og 1864.

Tori blir hengende litt etter av flere grunner, men først og fremst på grunn av økonomien. Bygda trenger et pusterom etter krafttaket med skolene på Fjeldstadholmen og Vestby, for det er bøndene selv som må ta det største løftet. Kommunen fikk riktignok et tilskudd fra Amtsskolekassa på 100 daler for hver av skolene, men det monnet ikke mye mot totale kostnader på nesten 1500 spesiedaler. For å klare dette løftet ble matrikkelskatten økt til det mangedobbelte, fra ca. 100 daler årlig til omtrent 700 spesiedaler for hvert av de to årene.

I 1865 får kommunen dessuten en stor og uforutsett ekstrautgift. Det var beregnet å utføre reparasjoner på skolehuset på Smedstad parallelt med den øvrige byggingen, men så viser det seg at tilstanden er så dårlig at det ikke var regningssvarende å bare reparere. Konsekvensen ble den at det måtte bygges nytt også her. Det ble enda mer skatt for bøndene, og kommunen tvinges til selv å ta opp et lån på 1000 spesiedaler. Det nye kombinerte skole og kommunehuset på Smedstad står ferdig i nov. 1866.

I mellomtiden har man også jobbet med planene for Tori skole. I et møte i kommunestyret 24. okt. 1865, der skolekommisjonen er til stede, diskuteres innkjøp av skolejord. Det ligger to forslag på bordet. Det ene, som flertallet i kommunestyret går inn for var ca. 15 mål av eiendommen til Christian Thoresen Thori (Nestun Tori/Bjerke). Det andre var et like stort jordstykke på Sandum som organist Ursin, Amund Larsen og Hans Berg eide sammen. Disse siste gikk så sterkt inn for å selge at de ville utføre nødvendig planering og grøfting uten tillegg i prisen. Skolekommisjonen var delt på midten, idet sognepresten og 3 medlemmer støttet flertallet i kommunestyret.

I en utskrift fra formannskapets møte 22. jan. 1866 går det fram at kommunestyret har valgt en byggekommisjon på 8 medlemmer som har fått fullmakt til å kjøpe jord og igangsette bygging av et skolehus. Beslutningen meddeles også i et brev til Stiftsdireksjonen, der mindretallet uttrykker et ønske om at Regjeringen skal avgjøre valget av skoletomt. Her uttrykkes det likevel et håp om at man kan få til en minnelig løsning.

Kildematerialet forteller ikke hvordan saken til sist ble løst, men den 26. juli samme år refereres at kommunen har mottatt 100 daler fra Amtet til kjøp av jord på Tori.

Det går enda noe tid før byggingen kommer i gang, men det har nok sin årsak i at det er mange baller i lufta. Byggeprosjektet på Smedstad legger beslag på både penger og mannskaper. Ut på våren 1867 kommer likevel arbeidet i gang, og skolen kan tas i bruk i november s.å..

Ombygning må til

I januar 1890 trer en ny lov i kraft. Denne heter "Lov om folkeskolen paa Landet" og medfører store endringer og utfordringer for bygda vår. Begrepet folkeskole betyr at skolen skal undervise alle barn i alderen 7 til 14 år. Tidligere var det som kjent bare 5 års skoleplikt. Skolen skal dessuten deles i to avdelinger, småskole for barn opp til 10 år, og storskole for barn fra 10 til 14 år. Storskolen ble delt i 2 klasser med to alderstrinn i hver.

Det er lett å se konsekvensen av nyordningen; nå ville man trenge to klasserom. De gamle skolehusene hadde ikke plass nok og måtte bygges om og utvides, og så det må ansettes flere lærere (lærerinner).

Nyordningen skal tre i kraft fra nyåret 1892. Da skal lokale skoleplaner være godkjent av skoledirektøren i Kristiania Stift, nye lærerinner skal være ansatt, og selvfølgelig måtte man også ha egne lokaler å undervise i.

I Gjerdrum klarer man dette med et nødsrik. Skoleloven gir adgang til midlertidig å leie lokaler for småskolen, på samme måten som man leide rodestuer 30 år tidligere. Denne

muligheten ble da utnyttet til fulle i Gjerdrum. I skolestyrets protokoll fra 2. juni 1893 refereres følgende ”Om Leie av Smaaskolelokale”:

- Braate krets. Lokale hos Martin Hansen Braate (nå Leif M. Bråthe)
- Ask ” ” ” Hans Trondsen, Askj. (nå Shellstasjonen)
- Vestby ” ” ” Martin (Olsen) Vestby (nå fam. Vamseter)
- Tori ” ” ” Martin og Olaus Mo (nå Silvia og Jens Mo)

De to første lokalene befinner seg i Fjeldstad skolekrets, som er delt i to småskolekretser, da man ikke kunne bli enig om et felles lokale på grunn av de innbyrdes lange avstander. På Smedstad disponerer småskolen inntil videre rommet der kommunestyret holdt sine møter. I 1896 flytter småskolen her til det nye Gjerimeieriet, og i 1898 flytter småskolen på Ask til det nye herredshuset. På Vestby disponerte små-skolen fra 1897 et lokale hos handelsmann O. Trolsnes. (senere P.Ø. Røse)

Solheim skole

Den nye byggeprosessen starter på Smedstad i februar 1896. Her trengte skolehuset til omfattende reparasjoner, og låve, fjøs og kjeller skulle helst bygges nytt. Men helst skulle både skole og uthus flyttes til et sted nærmere den nye hovedveien fra Ask til Kløfta (Ullensaker). Her hadde man to muligheter for lokalisering, nemlig ei tomt øst for Gjerimeieriet og ei tomt i Olstaddalen, litt lenger vest. Valget falt på sistnevnte, der skolen fikk navnet Solheim.

Byggeprosessen på Solheim ble en langdryg og kostbar affære, av flere grunner. Dels var planleggingen for dårlig og dels skyltes det at samfunnet hadde forandret seg siden det store krafttaket i 1860 årene. Det offentlige byråkrati hadde utviklet seg på godt og vondt. Nye regelverk og forskrifter er kommet til i saker som gjelder skolebygg.

Det ble på mange måter et brutalt møte med statlig reform- og styringsiver. Det er skoledirektør Coucheron som legger hindringer i veien for enkle bygdefolk. Han kom med krav om ditt og datt, bl.a. måtte det monteres ”ventilasjonsinnretninger” i forbindelse med klasserommene. De gamle vinduene var for små, og dessuten feil plassert, takhøyden for knapp, og klasserommene måtte gjøres større. Sånne ting som tidligere var mindre viktig! Regelverket var der nok først og fremst for å ivareta barnas ve og vel, men det var vanskelig å forstå og akseptere alt det nye. Statens iver etter å styre hadde sikkert også sammenheng med at staten nå skulle dekke inntil halvdelen av kostnaden ved nybygg.

Først i desember 1999 blir skolebygget godkjent av skoledirektøren, etter at han personlig hadde besøkt Gjerdrum i jun s.å. for å rydde av veiene de siste problemer. Men da hadde nok storskolen vært i drift siden sommerferien.

Tori skole ombygges

I november 1897 kommer det et klagebrev fra lærer Sigurd Stokstad ved Tori skole, stilet til Gjerdrum Skole- og Herredsstyre. Her uttrykker han seg slik:

”Familiebekvemligheten her er slig, at den nu omtrent er ubeboelig om vinteren, hvorfor jeg med familie ser med gru vinteren i møde, da det er befrygtet tab af helbred at bo i saadan sommerbolig”.

Det er grunn til å tro at klagen var høyst begrunnet. Dette huset med tømmervegger hadde helt sikkert ikke utvendig panel, og det er ikke sikkert det var panel innvendig heller. Når det heller ikke var noen form for isolasjon i veggene var det sikkert ikke lett å holde på varmen på vinterstid.

Saken blir behandlet i skolestyret i desember s.å., og formann og sogneprest Theodor Bræck informerer deretter herredsstyret om at det er ”nedsatt en plankomite” med landhandler Hjalmar Moe som formann. Komiteen skal ha til oppgave å vurdere, og planlegge løsninger for ombygging av både Tori og Vestby skoler. For tilstanden ved Vestby er naturlig nok ikke så forskjellig fra den på Tori.

I april 1899 foreligger plankomiteens forslag, og i herredsstyrets møte 29. april velges medlemmer til byggekomiteer for begge skolene. Disse gis fullmakt til å sette i gang bygging - ”så snart som Omstændighederne tillater det”. Man ville imidlertid prioritere arbeidet på Tori og tar sikte på å være ferdig før nyttår. Det er en svært stram timeplan, som betyr at skolen skal stå ferdig i løpet av et drøyt halvår.

Erfaringen fra den trege og omstendelige prosessen ved Solheim var nå nyttig å ta med seg videre. Byggeledelsen har lært av problemene man fikk her, og mener å ha innrettet seg litt lurt for at disse ikke skal gjenta seg. Mange av vanskelighetene skyltes nok mangel på nærkontakt mellom byggeledelsen og godkjennende myndighet, nemlig skoledirektøren. De tegninger (riss) som forelå var dessuten svært enkle og mangelfulle, og de nye byggeforskriftene mer eller mindre ukjente her hjemme.

Ved skoledirektørens besøk i juni hadde Hjalmar Moe og plankomiteen hatt anledning til å diskutere den forestående ombygging av Toriskolen, og har åpenbart fått en muntlig godkjennelse av fremlagte tegning og plan for skolehuset. Man mener derfor å stille med langt sterkere kort denne gangen.

Men heller ikke denne gangen går nok alt som smurt. Det dukker snart opp pålegg om visse endringer, som imidlertid møter kraftig motbør fra Hjalmar Moe. Da kritikken gjentar seg seinere får skoledirektøren følgende myndige tilsvar fra landhandleren: ” Alt er utført i overens-stemmelse med den muntlig godkjente tegning. Det er heller ikke tid til endringer nå, da bygget må være ferdig innen årets slutt”

Historien forteller oss at bygdefolket ikke ønsket å la seg overkjøre igjen av byråkratene i Kristiania, og at byggeprosessen på Solheim hadde vært nyttig voksenopplæring. Det kan vel hende at skoledirektøren angret litt på sin ”forhåndsgodkjenning”, da denne ble tatt svært bokstavelig av plankomiteens myndige formann.

I ettertid måtte det likevel gjøres visse forandringer. Blant annet var det ikke beregnet adkomst til loftet i trapperommet. For å komme til loftet måtte det seinere brukes stige fra småskolens klasserom.

Skolehuset ble imidlertid ferdig i tide, og tatt i bruk på nyåret 1900.

Da **Vestby skole** skal ombygges går alt nesten knirkefritt. Årsaken er at man har mer erfaring og kunnskap, og at man kanskje bevisst velger å styre unna mulige konfrontasjoner med autoritetene. Byggeprosjektet på Vestby ble nok også noe enklere å gjennomføre, med klasserommene plassert i 1. etasje. Ved Tori hadde man valgt en løsning med klasserommene i en ny 2. etasje, bygget direkte oppå det gamle skolehuset. Det ga ikke mye rom for fleksibilitet.

Da herredsstyret den 12. februar 1900 ga klarsignal for bygging på Vestby hadde man valgt å bygge nye klasserom i 1. etasje, og så flytte det bestående til 2. etasje. Til forskjell fra Tori bygget man her et nytt inngangparti med rommelig adgang til klasserommene, og trapp til begge de øvre planene.

I april er skoledirektøren tilfreds og arbeidene kan settes i gang. Den 22. desember kan byggekomiteens formann, Jacob Kogstad rapportere at skolestuene er ferdig. Det er litt uvisst om lærerboligen også var ferdig på dette tidspunkt, men skolestuene ble nok tatt i bruk fra januar 1901.

På dette tidspunkt er det bare Fjeldstad krets som gjenstår. Her er det imidlertid så mye uenighet om lokalisering av den nye skolen at det ikke skjer noe på lang tid. Det er en interessant prosess å lese om, men i denne oversikten vil det kreve for mye plass å gå i detaljer.

Stridens kjerne var om skolehuset skulle flyttes til Asmyr, eller til Fladby. Etter noe tid bestemte skoledirektøren at det skulle bygges på Asmyr (Høyenhall).

Likevel kom byggingen først i gang i 1909. Det var da omtrent 10 år siden man begynte å diskutere ombygging/flytting av skolen på Fjeldstad. **Høyenhall skole** tas i bruk i løpet av året, men bare av den ene småskolekretsen, nemlig Bråte. Det var fortsatt så mye motstand mot denne lokaliseringen at man velger å beholde småskolen på Ask inntil videre. Inntil videre er et relativt begrep, småskolen på Ask flytter ikke til Høyenhall før i 1930!

Eigil Rud (Gjerdrum Historielag)

Kildestoff: Skolestyrets forhandlingsprotokoller, Formannskapetets protokoller, samt diverse ”nytt” kildemateriale.